

УДК 94 : 217 (477) «311»

**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО
КУЛЬТОВИХ СПОРУД В УКРАЇНСЬКІЙ РСР: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА
(СЕРЕДИНА 1940-х – ДРУГА ПОЛОВИНА 1950-х рр.)****Юлія Помаз**Полтавська державна аграрна академія
Україна, 36021, м. Полтава, вул. Сковороди, 1/3
e-mail: julija_pomaz@mail.ru

Пам'ятки історії та культури завжди виступали носіями національних духовних традицій народу, загальнолюдських, неминущих істин. Більшість пам'яток історико-архітектурного значення в УРСР становили діючі культові споруди. Виходячи з цього, метою пропонованого дослідження є аналіз засад реалізації державної політики щодо культових споруд Руської Православної Церкви (далі – РПЦ) у контексті загальної ситуації у пам'яткоохоронній сфері у СРСР та в УРСР, через призму процесів становлення спеціальних органів і громадських організацій та основних напрямків їх діяльності у сфері охорони історико-культурної спадщини. Для кращого розуміння стану культових споруд, розглянемо низку постанов, законодавчих і нормативних актів, які були декларативно спрямовані на захист пам'яток культури, у т.ч. і культового призначення.

Публікації з теми дослідження мають релігійну, мистецтвознавчу й історико-правознавчу направленість. Значним внеском у розробці означеної проблеми стали дослідження В. Єленського, В. Вечерського, В. Войналовича, А. Колодного, О. Нестулі, В. Паценка, О. Шуби, П. Яроцького. Поряд із висвітленням питань державно-церковних взаємин багато аспектів практичної діяльності радянської держави щодо культових споруд РПЦ належить до числа недостатньо вивчених історичною та релігієзнавчою наукою.

У роки Другої світової війни УРСР зазнала значних втрат культурних цінностей: було зруйновано та пошкоджено близько 2 тис. пам'ятників архітектури, з них 347 – остаточно втрачені [1]. Проте, саме у цей час були зроблені перші кроки по збереженню пам'яток в Україні.

Основні заходи, спрямовані на охорону та використання культурної спадщини республіки, були визначені впродовж 1943-1945 рр. Постановою РНК СРСР і ЦК ВКП(б) від 29 вересня 1943 р. створювався Комітет у справах архітектури при РНК СРСР із Головним

управлінням по охороні пам'яток архітектури та його органами у союзних республіках [2]. Постановою РНК УРСР від 4 листопада 1943 р. був утворений Український філіал Академії архітектури СРСР, на який покладалися питання координації архітектурно-будівельних робіт при відбудові зруйнованих міст і сіл України, їх науково-технічного забезпечення, підготовки архітектурно-наукових кадрів. Управління діяльністю організацій та установ у сфері архітектури розпочало здійснювати утворене 15 грудня 1943 р. Управління у справах архітектури при РНК УРСР [3].

Безпосередню роботу по обліку і збереженню культурних цінностей України проводив створений у березні 1944 р. у складі Управління у справах архітектури при РНК УРСР відділ охорони пам'ятників, який розгорнув активну діяльність по організації обліку та першочергових заходів по ремонту, консервації пам'яток. Майже відразу після визволення України у 1944 р. спеціалістами відділу охорони пам'ятників у 14 областях були проведені експедиції для обстеження споруд, зруйнованих під час війни та у попередні роки [4].

Ґрунтовне обстеження Софії Київської, проведене на початку березня 1944 р. бригадою архітекторів Українського філіалу Академії архітектури СРСР показало, що більшість пам'яток перебувала в аварійному стані. Ситуація ускладнювалася тим, що на території Софії розміщувалося багато установ, які не мали відношення до пам'ятки і не здійснювали заходи по її збереженню. 27 березня 1944 р. РНК УРСР і ЦК КП(б)У прийняли постанову «Про організацію Софійського заповідника», відповідно до якої вся територія Софійського подвір'я була передана Українському філіалу Академії архітектури УРСР. До кінця того ж року під керівництвом Г. Говденко у Софії Київській були проведені значні роботи по упорядкуванню території заповідника та реставрації пам'яток [5].

Постановою РНК УРСР за № 577 від

30 травня 1944 р. була відновлена діяльність Заповідника-музею «Києво-Печерська лавра» та прийняті рішення про виділення засобів на відновлення зруйнованих пам'яток історії та архітектури [6]. Міністерство культури УРСР разом із Держбудом УРСР постановили протягом 1944-1960 рр. відбудувати та реставрувати 51 об'єкт, у т.ч. 25 історико-архітектурних пам'яток за рахунок спецкоштів організацій та установ, що орендували споруди заповідника [7]. Вважаємо, що така позиція державних відомств стала свідченням певної зміни державної політики щодо культових пам'яток.

Проте, пам'ятки культового зодчества перебували у надзвичайно скрутному стані, оскільки необхідні кошти на ремонтно-консерваційні та відбудовно-реставраційні роботи виділялися за поданням архітектурних діячів лише по найбільш видатним сакральним об'єктам на підставі розпоряджень РНК УРСР. Так, за клопотанням В. Заболотного державними органами були виділені необхідні кошти та матеріали для консервації Кирилівської церкви XII ст. у Києві, яка знаходилася у катастрофічному стані через її пристосування під склад медикаментів [8].

Із метою відновлення діяльності державних органів у галузі культурного будівництва РНК УРСР і ЦК КП(б)У 6 грудня 1945 р. прийняли постанову «Про заходи до впорядкування стану пам'ятників культури, старовини і природи на території УРСР». Пам'ятники культури та старовини підлягали обов'язковій державній реєстрації і залежно від цінності розподілялися на категорії всесоюзного (вводилася законодавством вперше), республіканського та місцевого значення. Пам'ятки виняткової наукової, художньої й історичної цінності оголошувалися заповідниками [9].

У післявоєнні роки відбувається формування органів охорони пам'яток. Для координації діяльності Комітету у справах культурно-просвітницьких закладів і Управління у справах архітектури та забезпечення систематичного контролю за збереженням пам'ятників культури та старовини на території республіки РМ УРСР 10 серпня 1946 р. затвердила «Положення про Урядову комісію по охороні пам'ятників культури і старовини при Раді Міністрів Української РСР» [10].

Ухвалені протягом 1945-1946 рр. рішення уряду УРСР і ЦК КП(б)У з питань збереження історико-культурних пам'яток сприяли значній активізації роботи по їх охороні. Однак, командно-адміністративні методи управління культурним життям країни не дозволили вті-

лити у життя масштабні починання у даній сфері. Вже у 1946 р. за ініціативою РМ СРСР були анульовані штати секторів по охороні пам'ятників культури і старовини у більшості областей УРСР. Значно зменшувалися асигнування на ремонтно-відновлювальні та реставраційні роботи по пам'ятках архітектури з державного бюджету [11].

У 1947 р. розгорнулося широке обговорення проекту загальносоюзного «Положення про охорону пам'ятників культури», розроблення якого завершилося у 1948 р. Важливою подією культурного життя країни стала постанова РМ СРСР від 14 жовтня 1948 р. № 3898 «Про заходи щодо поліпшення охорони пам'ятників культури», яка визначила законодавчі й організаційні засади роботи по збереженню історико-культурної спадщини СРСР протягом подальших років [12].

На основі рішення уряду СРСР, РМ УРСР 30 грудня 1948 р. прийняла постанову «Про заходи щодо поліпшення охорони пам'ятників культури на території УРСР». Керівництво охороною пам'яток архітектури та мистецтва мало здійснювати Управління у справах архітектури та новоутворений Комітет у справах мистецтв при РМ УРСР. Постановою було також затверджено «Положення про охорону пам'ятників культури на території Української РСР», яким встановлювалося, що всі пам'ятки культури, які мають наукове, історичне або художнє значення, є недоторканими загальнонародними здобутками та перебувають під охороною держави [13].

Функції охорони пам'яток культури покладалися на місцеві органи влади, які були економічно незацікавлені у збереженні пам'яток. Неподільна управлінська функція керівництва та контролю справою обліку, використання та реставрації пам'яток залишалася розпорошеною між кількома відомствами. Така ситуація, зокрема, спричинила погіршення стану багатьох культових пам'яток або їх повну втрату.

8 квітня 1949 р. Головою Комітету у справах архітектури при РМ СРСР була затверджена інструкція «Про порядок обліку, реєстрації, утримання і реставрації пам'ятників архітектури, що перебувають під державною охороною». Музеї-церкви та музеї-монастирі були віднесені до групи пам'ятників, що могли бути використаними винятково під наукові та музейно-показові установи, зі збереженням їх художньо-історичного вигляду, обстановки та внутрішнього обладнання. Рядові культові споруди потрапили до групи пам'ятників, що могли бути використані у господарських цілях без

шкоди для їх збереження і без порушення їх історико-художньої цінності. Пам'ятки архітектури, що мали розписи й інші елементи художнього оздоблення, могли бути використані для господарських цілей лише у виняткових випадках, за спеціальним дозволом Головного управління охорони пам'ятників архітектури Комітету у справах архітектури при РМ СРСР. Категорично заборонялися зміна, перебудова, пересування та знесення пам'яток архітектури [14].

У цілому за післявоєнні роки в УРСР були здійснені відновлювальні та ремонтно-реставраційні роботи на загальну суму 150 млн. крб. по більш ніж 600 пам'ятках архітектури. Упродовж другої половини 40-50-х рр. ХХ ст. ремонтно-реставраційні роботи були проведені по Андріївській, Кирилівській церкві та Володимирському собору м. Києва. У 1947-1950 рр. бригадою архітекторів на чолі з М. Холостенко був обстежений Борисо-Глібський собор у Чернігові. Завершили відновлення Троїцького монастиря, Спасо-Преображенського собору, здійснили консервацію залишків П'ятницької церкви, Катерининської церкви м. Чернігова [15]. Подібні заходи здійснювалися і в інших містах республіки.

Проте, залишалось й чимало невирішених проблем у пам'яткоохоронній сфері. Незважаючи на прийняті ще у 1944 р. рішення про відбудову заповідника «Києво-Печерська лавра», ремонтно-реставраційні роботи на території комплексу невинуватено затягувались. Загрозливий стан більшості архітектурних пам'яток спонукав працівників заповідника звернутися до ЦК КП(б)У з об'єктивною інформацією про стан збереження історико-культурної пам'ятки. Основні завдання відбудови заповідника конкретизувала постанова РМ УРСР від 23 листопада 1950 р. Проте, комплекс найцінніших пам'яток архітектури заповідника до середини 1950-х рр. так і не був відбудований. Ситуація докорінно не змінилася і після прийняття постанови РМ УРСР від 16 серпня 1956 р., яка чітко визначила 18 першочергових об'єктів для здійснення реставраційних робіт [16].

В аварійному стані залишалися чимало раритетних культових споруд. Багато їх було пристосовано для використання у господарських цілях. Зокрема, Рада у справах РПЦ при РМ СРСР своїм листом від 10 квітня 1946 р. санкціонувала передачу приміщення Покровського собору м. Харкова музеям для використання його під культурно-освітні заклади [17]. У 1953 р. у відання різних громадських закладів була передана низка пам'яток культової

архітектури Львівської області [18]. Ситуація була типовою і для інших регіонів республіки.

Розправа з культовими спорудами у післявоєнний період стала своєрідним реваншем держави за відродження церковного життя у роки німецької окупації. Переважну більшість сакральних об'єктів руйнували як «символи проклятого минулого», «осередки мракобісся». У 1946 р. у м. Полтаві була розібрана Покровська церква на Павленках (1903 р.), у 1948 р. закрита Сампсоніївська церква (1852 р.) [19]. На Полтавщині приміщення церкви у с. Сорочинці було вилучене під клуб у 1949 р., розібране у 1950 р., а матеріал використаний для будівництва свиноферми місцевого колгоспу, у с. Деревки Котелевського району – розібране як аварійне, матеріал використаний для будівництва школи. Церкви у с. Савинці Миргородського району й с. Мачухи Полтавського району спочатку були вилучені під клуб, а згодом розібрані як аварійні [20].

У 1949 р. на Закарпатті у с. Смерекова Великоберезнянського району знищили Михайлівську церкву (1770 р.), у с. Підпleshа Тячівського району – церкву Св. Димитрія (XVIII ст.). 1953 року була спалена дерев'яна Покровська церква (1780 р.) у м. Турка Львівської області. У с. Гвоздець Старосамбірського району знищили церкву Собору Св. Архістратига Михаїла (1791 р.) [21]. У 1954 р. на Львівщині у с. Глинсько згоріла Каплиця Св. Івана Хрестителя (1699 р.). У с. Парипси знищили церкву Покрови Пресвятої Богородиці (1752 р.) [22].

Негативні тенденції у справі охорони архітектурних пам'яток стають все більш виразними на початку 1950-х рр. Відповідно до наказу Управління у справах архітектури при РМ УРСР від 17 березня 1953 р. керівники всіх обласних відділів у справах архітектури зобов'язувалися до 15 травня 1953 р. перевірити стан пам'яток мистецтва і культури, пов'язаних із пам'ятками архітектури [23]. Створювалися спеціальні технічні комісії з метою перевірки фізичного стану церков, а у разі потреби і винесення рішень щодо їхнього закриття через аварійний стан, що слід розцінювати як значний поступ держави до масового закриття храмів.

Необґрунтована ліквідація інспекцій по охороні пам'ятників при Міністерстві культури і Держбуді УРСР та їх місцевих органів упродовж 1954-1957 рр. призвела до фактичної втрати контролю за збереженням і відбудовою пам'яток. Надалі вся робота з обліку та збереження історико-культурних пам'яток передавалися у відання лише одного співробітника

Управління музеїв та охорони пам'яток Міністерства культури і двох інспекторів Головної державної інспекції будівельного контролю при Держбуді. Різко зменшувалися асигнування на конкретні пам'яткоохоронні заходи [24]. Непоправної шкоди справі охорони пам'яток завдала розпочата на найвищому рівні керівництвом СРСР кампанія боротьби з «архітектурними зайвинами» у будівництві, до яких почали зараховувати і культові пам'ятки. Користуючись слушною нагодою, з обліку були зняті сотні унікальних пам'яток, серед яких фігурували і шедеври української культової архітектури.

Ініційований державою у середині 1950-х рр. новий наступ на релігію ознаменувався утисками духовенства, закриттям і руйнуванням храмів. Так, на Сумщині протягом 1956 р. була частково зруйнована Михайлівська надбрамна церква-дзвіниця Глухівсько-Петропавлівського монастиря (1712 р.) у с. Будища Глухівського району. Впродовж 1955-1958 рр. знищили Покровську церкву (1857 р.) у с. Волокитне Путивльського району [25]. У 1950-ті рр. на Луганщині були розібрані монастирські приміщення Успенсько-Серафимівського жіночого монастиря, заснованого у 1897 р. Будматеріали поруйнованих церков і келій теж використали для побудови корівників [26]. Приміщення Свято-Троїцького собору у м. Артемівську виключили зі списку пам'яток історії та культури лише за те, що були «знайдені» документи, які вказували начебто на більш пізнє його походження [27].

Наприкінці грудня 1953 р. філіал Почаївської лаври – чоловічий монастир «Козацькі могили» з монастиря був реорганізований у приходську церкву с. Пляшева Ровенської області. Філіал мав у своєму користуванні дві церкви – Георгіївську кам'яну (1914 р.) та Михайлівську дерев'яну (1650 р.) [28]. Упродовж 1956-1958 рр. настоятель монастиря архімандрит Антоній здійснив масштабні реставраційні роботи. Великий розмах робіт викликав невдоволення партійних чиновників і після шалених гонінь у 1958 р. Георгіївську церкву було закрито. Історико-культурна значимість не врятували Михайлівську церкву: 17 червня 1958 р. вона була знята з обліку діючих [29].

Наприкінці 1950-х рр. чимало облвиконкомів відкрито виступили з пропозиціями масового зняття з обліку архітектурних пам'яток. Зокрема, у 1958 р. Волинський облвиконком звернувся до Держбуду УРСР із вимогою виключити зі списків пам'яток 115 об'єктів, переважно дерев'яної архітектури XVI-

XVIII ст. [30]. У низці випадків пам'ятки знищували, не чекаючи дозволу зверху. У 1958 р. на Закарпатті була розібрана Вознесенська церква (1860 р.) у с. Луги Рахівського району. 1959 року знищена церква Різдва Богородиці (1821 р.) у с. Гоголеве Шишацького району Полтавської області [31].

Демократичні зміни у країні, пов'язані з реформаторською діяльністю М. Хрущова, сприяли активізації діяльності діячів науки і культури у вирішенні питань збереження історико-культурної спадщини. 3 липня 1955 р. відомий реставратор Л. Калениченко опублікував у республіканській газеті «Радянська культура» проблемну статтю «Дбайливо оберігати пам'ятки культури» [32]. 27 травня 1956 р. на сторінках цієї ж газети з'явився відкритий лист «Про охорону і реставрацію пам'яток культури» за підписами провідних учених, діячів культури, реставраторів. Автори листа акцентували на необхідності негайно затвердити на декілька років державну програму охорони пам'яток, пропонували з нових позицій підійти до використання пам'яток архітектури, забезпечивши ширший доступ до них населення замість використання у господарських цілях [33].

25 березня 1956 р. РМ УРСР прийняла постанову № 320 «Про затвердження списку пам'ятників архітектури по Українській РСР», яка зафіксувала перший державний реєстр пам'яток архітектури у республіці. Всього під охорону держави було взято 2057 визначних архітектурних споруд [34]. Проте, понад 450 виявлених творів зодчества так і не були включені до затверджених списків [35].

У другій половині 1950-х рр. органи влади намагалися нейтралізувати спроби розправи з культовими спорудами. Зокрема, у 1958 р. РМ УРСР відхилила клопотання Путивльського райвиконкому та райкому партії про виключення зі списків пам'яток архітектури та перебудову під господарські будівлі Миколаївської церкви (XVIII ст.) м. Путивля. Зазначений в акті районної комісії аварійний стан храму та неможливість його відбудови не підтвердилися. Прийом суб'єктивної оцінки архітектурної значимості та технічного стану культових споруд у 1958 р. інколи не спрацьовував, проте надалі він буде широко практикуватися не лише місцевими органами, а й урядом республіки [36].

Таким чином, середина 1940-х – середина 1950-х рр. ознаменувалися встановленням лінії на нормалізацію державно-церковних взаємин, поворотом від домінантної у передвоєн-

ні часи недооцінки значення історико-культурної спадщини до проведення більш цілеспрямованої політики щодо її збереження та використання. Проте, налагоджена система охорони пам'яток історії та культури зазнала ідеологічного впливу з боку держави, що вплинуло на дефініцію теоретичних підходів до критеріїв оцінки пам'яток. Руйнація багатьох цінних культових споруд значною мірою була спричинена втратою контролю за збереженням і відбудовою пам'яток у середині 1950-х рр. Головною причиною загибелі низки видатних сакральних пам'яток стала свідомо втілювана у життя вищими партійно-державними інституціями антицерковна політика, спрямована на нищення матеріальної бази релігії.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Горбик В. Охорона та збереження пам'яток історії та культури в Україні: історичний аспект / Вячеслав Горбик, Галина Денисенко // Історичний журнал. – 2004. – № 10-11. – С. 87.
2. Стешенко Л.А. Правовая охрана памятников культуры в СССР / Л.А. Стешенко. – М.: Знание, 1974. – С. 14.
3. Охорона, використання і пропаганда пам'яток історії та культури в Українській РСР (Збірник методичних матеріалів в шести частинах). – Ч. 3. – К., 1989. – С. 84, 90.
4. Вечерський В. Реставрація пам'яток архітектури / Віктор Вечерський // Пам'ятки України. – 1997. – № 1. – С. 12.
5. Крук О.І. Державний архітектурно-історичний заповідник «Софійський музей» у збереженні національно-культурних традицій українського народу 50-80-х рр. / Олександр Іванович Крук // Наукові записки / НАН України, Ін-т політ. і етнонац. дослідж. – Вип. 9. – К., 1999. – С. 206.
6. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України), ф.4648, оп.5, спр.33, арк.63.
7. ЦДАВО України, ф.5116, оп.10, спр.174, арк.22.
8. Охорона, використання і пропаганда пам'яток історії... – Ч. 3. – С. 98-99.
9. Игнаткин И.А. Охрана памятников истории и культуры / И.А. Игнаткин. – К.: Вища школа, 1990. – С. 50.
10. Законодавство про пам'ятники історії та культури (Збірник нормативних актів) / Під ред. Голови секції правової охорони пам'яток Республіканського правління Товариства О.Н.Якименка. – К.: Вид-во політичної літератури України, 1970. – С. 50.
11. Охорона, використання і пропаганда пам'яток історії... – Ч. 3. – С. 107, 140.
12. ЦДАВО України, ф.4648, оп.1, спр.40, арк.6.
13. Акуленко В.І. Радянське законодавство про пам'ятки історії та культури / Віктор Іванович Акуленко. – К.: Товариство «Знання» Української РСР, 1977. – С. 5-6.
14. Законодавство про пам'ятники історії та культури

(Збірник нормативних актів) / Під ред. Голови секції правової охорони пам'яток Республіканського правління Товариства О.Н.Якименка. – К.: Вид-во політичної літератури України, 1970. – С. 336, 347-349.

15. Охорона, використання і пропаганда пам'яток історії... – Ч. 3. – С. 135-137.
16. Крук О.І. Державні програми розвитку Києво-Печерського історико-культурного заповідника (1950 – поч. 1990-х років) / Олександр Іванович Крук // Історія України: Маловідомі імена, події, факти: Зб. ст. / Редкол. П.Т.Тронько та ін.; НАН України та ін. – К.-Донецьк: Рідний край, 2001. – Вип. 17. – С. 247-248.
17. Державний архів Харківської області, ф.Р-3858, оп.3, спр.432, арк.71.
18. Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО), ф.Р-1315, оп.1, спр.57, арк.15.
19. Полтавщина. Енциклопедичний довідник / За ред. А.В.Кудрицького. – К.: Українська Енциклопедія ім. М.П.Бажана, 1992. – С. 687, 853.
20. ЦДАВО України, ф.4648, оп.1, спр.150, арк.6.
21. Вечерський В.В. Втрачені святині / Віктор Васильович Вечерський. – К.: Техніка, 2004. – С. 19, 161, 164.
22. Слободян В. Втрачені пам'ятки сакральної архітектури Львівщини / Василь Слободян, Оксана Бойко // Пам'ятки України: історія та культура. – 2004. – № 1. – С. 61, 71.
23. ДАЛО, ф.Р-1315, оп.1, спр.57, арк.10.
24. Кот С. Витоки: з передчасів Українського товариства охорони пам'яток історії та культури / Сергій Кот // Пам'ятки України: історія та культура. – 2005. – Ч. 2. – С. 131.
25. Вечерський В.В. Втрачені святині / Віктор Васильович Вечерський. – К.: Техніка, 2004. – С. 82.
26. Форостюк О.Д. Православная Луганщина в годы гонений и трагических испытаний (1917-1988 гг.) / Олег Дмитрович Форостюк. – Луганск: Редакционно-издательский отдел ЛИВД, 1999. – С. 10.
27. Копыл А.Г. Из истории храмов Бахмута / А.Г. Копыл / Артемовский краеведческий музей. – Артемовск, 1993. – С. 48.
28. ЦДАВО України, ф.4648, оп.5, спр.5, арк.203.
29. Борисюк О. Заходи по збереженню Михайлівської церкви – пам'ятки архітектури XVII століття / Олександр Борисюк // Історія релігій в Україні. Науковий щорічник. Кн. II. – Львів: Логос, 2009. – С. 653.
30. Кот С. Витоки: з передчасів Українського товариства охорони пам'яток історії та культури / Сергій Кот // Пам'ятки України: історія та культура. – 2005. – Ч. 2. – С. 134.
31. Вечерський В.В. Втрачені святині / Віктор Васильович Вечерський. – К.: Техніка, 2004. – С. 148, 163.
32. Петров Л. Дбайливо оберігати пам'ятки культури / [Лука Калениченко] // Радянська культура. – 1955. – 13 липня.
33. Про охорону і реставрацію пам'яток культури / М. Рильський, В. Касян, Є. Катонін та ін. // Радянська культура. – 1956. – 27 травня. – С. 3.
34. Акуленко В. Збереження і відбудова історичних пам'яток на Україні у післявоєнний період (1945-1958 рр.) / Віктор Акуленко // УІЖ. – 1976. – № 6. – С. 120.
35. Охорона, використання і пропаганда пам'яток історії... – Ч. 3. – С. 135.
36. Меркатун І.П. Антирелігійна кампанія 50-60-х років на Україні / Ігор Петрович Меркатун // Український історичний журнал. – 1991. – № 10. – С. 71.

Помаз Юлія Адміністративно-правові засади реалізації державної політики щодо культових споруд в Українській РСР: теорія і практика (середина 1940-х – друга половина 1950-х рр.)

У статті відзначається, що середина 1940-х – середина 1950-х рр. ознаменувалися встановленням лінії на нормалізацію державно-церковних взаємин, поворотом від домінантної у передвоєнні часи недооцінки значення історико-культурної спадщини до проведення більш цілеспрямованої політики щодо її збереження та використання. У середині 1950-х рр. відносно ліберальні погляди вищого партійного керівництва на державно-церковні відносини поступово окреслюються у відверто антирелігійні, що виразилося у невиправданому скороченні чисельності культових споруд, узятих державою під охорону, різкому зменшенні асигнувань на їх збереження та призвело до фактичного розвалу створеної системи республіканських і місцевих органів охорони пам'яток.

Ключові слова: державно-церковні відносини, антирелігійна політика держави, культові споруди, історико-культурна спадщина, пам'ятки архітектури, церковні пам'ятки

Помаз Юлія Адміністративно-правовые основы реализации государственной политики относительно культовых сооружений в Украинской ССР: теория и практика (середина 1940-х – вторая половина 1950-х гг.)

В статье отмечается, что середина 1940-х – середина 1950-х гг. ознаменовались установлением линии на нормализацию

государственно-церковных отношений, поворотом от доминантной в предвоенные времена недооценки значения историко-культурного наследия к проведению более целенаправленной политики по ее сохранению и использованию. В середине 1950-х гг. относительно либеральные взгляды высшего партийного руководства на государственно-церковные отношения постепенно определяются в откровенно антирелигиозные, что выразилось в неоправданном сокращении численности культовых сооружений, взятых государством под охрану, резком уменьшении ассигнований на их сохранение и привело к фактическому развалу созданной системы республиканских и местных органов охраны памятников.

Ключевые слова: государственно-церковные отношения, антирелигиозная политика государства, культовые сооружения, историко-культурное наследие, памятники архитектуры, церковные памятники

Pomaz Julia *Administratively-fundamental legal principles of state policy implementation concerning houses of worship in the Ukrainian SSR: theory and practice (mid 1940s – latter half of the 1950s)*

Most of the monuments of historical-architectural significance in the Ukrainian SSR were functional houses of worship. On this basis, the article analyses the principles of state policy implementation concerning houses of worship of the Russian Orthodox Church in the context of overall situation in the field of preservation of architectural monuments in USSR and Ukrainian SSR through the prism of formation processes of special bodies and citizen advocacy organisations and the main directions of their activities in protection sphere of historical and cultural legacy. Gain a better understanding of the status of houses of worship, a number of resolutions, laws and regulations which were declaratively aimed at protecting of cultural monuments including religious worship purpose are considered in the article.

The author notes that mid of the 1940s – 1950s was marked as normalization of relationship between church and state, turn from dominant undervaluation the importance of historical and cultural heritage in pre-war times to carrying out the focused policy for its save and use.

Dominant command-and-control methods of management of economic and cultural life of the country intervened the implementation of major events for preservation of historical and cultural sites. Destruction of many valuable sacral objects was largely caused by a loss of control over the preservation and restoration of monuments in the mid-1950s. At that time the relatively liberal views of the highest-ranking Communist party members on relationship between church and state were becoming gradually antireligious. This resulted the unjustified reduction the numbers of houses of worship, which were taken under government's protection, sharp decrease of provisions for their preservation and led to the actual breakdown of the established system for monument protection.

Due to the total disinterest of highest-ranking Communist party members in preserving of religious worship heritage, the wide range of unique church buildings were destroyed or were led to dire state in the first half of the 1950s. However the main cause of destruction of the wide range of outstanding sacral monuments is the consciously implemented antichurch policy which was carried out by the highest party and state institutions and was aimed at destruction of basic material resources of religion.

Keywords: relationship between church and state, antireligious state policy, houses of worship, historical and cultural legacy, monuments of architecture, church monuments

Рецензенти:
Михайлуца М.І., д.і.н., професор
Тригуб О.П., д.і.н., професор

Надійшла до редакції 23.05.2016 р.